

Emilia Marks, Iwona Połucha, Abdalla Omer Elkhatib

Współczesne trendy zagospodarowania przestrzeni przydomowej obszarów wiejskich na wybranych przykładach

Acta Scientiarum Polonorum. Administratio Locorum 11/3, 185-199

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

WSPÓŁCZESNE TRENDY ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENI PRZYDOMOWEJ OBSZARÓW WIEJSKICH NA WYBRANYCH PRZYKŁADACH

Emilia Marks, Iwona Połucha, Abdalla Omer Elkhatib

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Streszczenie. Historia ogrodów wiejskich sięga XIII wieku, gdy bezrolni chłopcy otrzymywali do samodzielnej uprawy zagony ziemi. Przez stulecia pełniły one przede wszystkim funkcje użytkowe, tzn. były ważnym źródłem wyżywienia rodzin. Pierwsze ogrody ozdobne zakładano przy dworach szlacheckich, rezydencjach magnackich i w dobrach kościelnych. Kwitnące rośliny w przedokiennych ogródkach zagród chłopskich pojawiły się dopiero po przeprowadzeniu uwłaszczenia. Wiejskie ogrody przydomowe zmieniały swoją formę, wielkość i funkcje tak w perspektywie czasowej, jak i regionalnie. W pracy przedstawiono wyniki badań prowadzonych w wybranych ogrodach wiejskich na terenie powiatów giżyckiego i węgorzewskiego. Przedmiotem analiz był sposób urządzenia przestrzeni przydomowej, w tym: różnorodność gatunkowa, sposób pielęgnacji zieleni, dobór elementów małej architektury, układ kompozycyjny i funkcjonalny, aspekt estetyczny i ekologiczny, tradycja miejsca. Odrębną kwestię stanowiła ocena wpływu zagospodarowania obiektu na tereny sąsiadujące i wizerunek wsi. Wśród współczesnych założeń obserwuje się mnogość funkcji, różnorodność gatunków i barw, mieszaninę stylów, unifikację ogrodu wiejskiego i miejskiego.

Słowa kluczowe: wiejskie ogrody przyzagrodowe, rozwiązania funkcjonalno-kompozycyjne, przekształcenia ogrodów wiejskich.

WSTĘP

W historii polskich ogrodów wiejskich na przestrzeni wieków można wyodrębnić kilka nurtów. Pierwszym tego typu miejscem wypoczynku był niewielki, otoczony krzągankami wirydarz klasztorny i jego świecki odpowiednik – ogród kwiatowy, zazwyczaj różany, lokowany w pobliżu budynków mieszkalnych. Ponadto powszechne były zielniki, warzywniki i sady, a przy klasztorach również stawy rybne. W miarę rozwoju sztuki

ogrodowej rozrastały się – niejednokrotnie w ramach wielkoprzestrzennych założeń parkowych – ogrody ozdobne przy rezydencjach magnackich i dworach szlacheckich.

Dzieje ogrodu chłopskiego zapoczątkowały niewielkie działki przydzielane bezrolnym chłopom w XIII wieku. Uprawa kapusty, rzepy, lnu i zbóż stanowiła istotne źródło wyżywienia chłopskich rodzin, natomiast szyszki chmielu były przeznaczone na dziesięcinę kościelną. Przez wiele stuleci w ogrodach przyzagrodowych uprawiano warzywa, rośliny wykorzystywane w farbiarstwie lub związane z obrzędowością religijną, w późniejszym okresie zioła, a akcentem ozdobnym były kwiaty roślin leczniczych (nagietek, rumianek). Powszechnie sadzono drzewa owocowe, głównie jabłonie i grusze, także w pewnym oddaleniu od domostw – na miedzach [Zątek 2003]. Inne drzewa liściaste występowały nieznacznie i również pełniły w zagrodzie praktyczne zadania. Rosnące na skraju obejścia, przy budynkach lub w tzw. gaiku, ocieniały podwórze w upalne dni, dając schronienie ludziom i zwierzętom. Rozrastające się ponad dachami korony chroniły budynki od pożaru. Często było to tylko pojedyncze drzewo, pełniące rolę „opiekuna” domostwa, piorunochronu, pamiątki zasiedlenia. W innych przypadkach zespół dwóch lub czterech drzew towarzyszył wjazdowi na podwórze. Dobór gatunków warunkowały tradycje regionalne, jednak zazwyczaj były to dodatkowo użyteczne miododajne lipy i kasztanowce, tudzież dęby (żołędziami karmiono trzodę) [Chojnacka, Wilkaniec 2004].

Elementy ogrodów przyzagrodowych o funkcjach dekoracyjnych pojawiły się na przełomie XVII i XVIII w. Z jednej strony był to przejaw naśladowania rozkwitających wówczas założeń ogrodowych wokół dworów szlacheckich, rezydencji magnackich oraz posiadłości dostojników kościelnych. Z drugiej strony po uwłaszczeniu chłopci zaczęli odgradzać swoją własność, a przed domem mieszkalnym zakładać tzw. ogródki przedokienne, w których znalazły się rośliny kwitnące, m.in. rezedra, groszek, aksamitki, lewkonie, malwy i maki, a tuż obok rosły zioła: mięta, rumianek, lubczyk, szalwia, nagietek, bylica bożedrzewko [Zątek 2003].

Z początkiem XX w. zaobserwowano wzrost popularności wiejskich ogrodów przydomowych i zmianę ich formy. W wielu regionach pojawiły się bowiem przedogródki, usytuowane między budynkiem mieszkalnym a drogą biegnącą przez wieś. Przedogródek stanowił wizytówkę zagrody, zapraszał do wejścia, zaś bogactwo roślin ozdobnych świadczyło o zamożności gospodarzy i pracowitości gospodyni. Nadal uprawiano tam rośliny użyteczne – lecznicze, przyprawowe, wykorzystywane w farbiarstwie (np. krokosz barwierski), miododajne, związane z obrzędowością, kultem oraz symboliką religijną. Świączone bukiety zielne, przechowywane pod strzechami, miały zapewnić wszelki dostatek oraz chronić domostwo i członków rodziny przed chorobami i klęskami żywiołowymi. Najpiękniejsze kwiaty przeznaczano do ozdabiania kościelnych ołtarzy, przydrożnych kapliczek i krzyży. Wiele obrzędów zachowało się zresztą na obszarach wiejskich do dziś. Gatunki wysokie, m.in. malwy, ostróżki, dalie, floksy, słoneczniki, niejednokrotnie zastępowały ogrodzenie. Rabaty kipiały mnogością roślin pachnących o możliwie najszerszej gamie barw [Czechowicz, Kozłowska 2004].

Z uwagi na specyfikę gospodarstwa rolnego zieleń przyzagrodowa pełniła szereg funkcji, często nie tworząc spójnego systemu. Poza wspomnianymi już wysokimi drzewami w obejściach zaczęły pojawiać się także krzewy ozdobne i pnącza. Róże oraz powojniki podkreślały wejście na ganek, jaśminowce, lilaki i dzikie wino przesłaniały ściany, ma-

skując mankamenty zabudowy. Gęste nasadzenia krzewów wyznaczały granice posesji. Tradycyjny sad i warzywnik sytuowano zazwyczaj poza obrębem podwórza. Nierzadko harmonijnie łączyły się one z przyległymi polami uprawnymi [Chojnacka, Wilkaniec 2011].

Można też zauważyć regionalne zróżnicowanie przedogródków, np. na Mazurach układ roślin był luźny i nieregularny, w Wielkopolsce geometryczny i uporządkowany. Z kolei na Pomorzu Zachodnim w porównywalnym okresie dominowały dwa typy osad wiejskich. Głównym akcentem otoczenia chat rybackich były porozwieszane sieci, a w osadach rolniczych zielen przydomowa była nader uboga – w większości przypadków grządki warzywne, kwiatowe i zielne zakładano między chaotycznie rozmieszczonymi drzewami owocowymi [Szymki, Pawłowski 2004].

Wizerunek wiejskich ogrodów ulega ciągłym zmianom. Funkcja użytkowa powoli ustępuje ozdobnej oraz rekreacyjnej. Z powodów praktycznych ogranicza się dobór gatunków i kolorystykę nasadzeń na rzecz powierzchni trawiastych. Zacierają się także widoczna w dawnych wiejskich ogródkach symbolika roślin. Obecne trendy w dziedzinie kształtowania ogrodów przydomowych cechuje znaczna różnorodność. Nadal można spotkać tradycyjne formy z wielobarwnymi kompozycjami kwiatowymi, drzewami owocowymi i grządkami warzywnymi, jednak coraz mocniej zaznacza się niekorzystne, a widoczne praktycznie w całym kraju, także w obszarach cennych przyrodniczo, zjawisko unifikacji ogrodu wiejskiego i miejskiego. Z jednej strony uwarunkowane jest to osiedlaniem się ludności miejskiej poza obszarami zurbanizowanymi, z drugiej – chęcią posiadania domu i ogrodu „jak w mieście” [Adamczyk 2004; Chojnacka, Wilkaniec 2004; Czechowicz, Kozłowska 2004].

Celem opisanych w niniejszej pracy badań była ocena zagospodarowania wiejskich ogrodów przydomowych w aspekcie funkcjonalnym, kompozycyjnym, estetycznym i ekologicznym.

MATERIAŁ I METODY

W artykule wykorzystano materiały zgromadzone podczas konkursu „Estetyczna zagroda”, zorganizowanego przez Związek Stowarzyszeń na rzecz Rozwoju Gmin Północnego Obszaru Wielkich Jezior Mazurskich (LGD9) w okresie wiosenno-letnim 2011 r. Przy tej okazji szczegółowej analizie poddano wiejskie ogrody przydomowe na obszarze powiatów giżyckiego i węgorzewskiego w woj. warmińsko-mazurskim. Wstępna lustracja terenu pozwoliła na wytypowanie obiektów reprezentatywnych dla regionu. Pominięto zagrody w gospodarstwach agroturystycznych i innych obiektach turystyki wiejskiej, wychodząc z założenia, że teren zieleni wchodzi tam w zakres produktu turystycznego, zatem jest urządzany praktycznie z obowiązku. W końcowym etapie wytypowano 40 obiektów, do opisu których zastosowano jednolity autorski arkusz oceny.

W badaniach uwzględniono sposób zagospodarowania przestrzeni przyzagrodowej, w tym: różnorodność gatunkową, formy pielęgnacji zieleni, dobór elementów małej archi-

tektury, układ kompozycyjny i funkcjonalny, tradycję miejsca, aspekt estetyczny i ekologiczny. Odrębne zagadnienie to określenie wpływu zagospodarowania obiektu na tereny sąsiadujące i wizerunek wsi. W trakcie badań terenowych sporządzono dokumentację fotograficzną oraz przeprowadzono wywiady bezpośrednie z właścicielami na temat historii gospodarstw, inspiracji wykorzystanych w kształtowaniu przestrzeni przydomowych, dalszych planów rozwojowych. Końcowe wnioski opracowano na podstawie analizy wyników oceny, zgromadzonych informacji oraz literatury przedmiotu. W pracy zamieszczono wyłącznie autorskie fotografie.

WYNIKI BADAŃ I Dyskusja

Właściciele wszystkich ocenianych obiektów pytani o źródło pomysłów na aranżację ogrodu zazwyczaj wskazywali na własną inwencję w tym zakresie, zaledwie w kilku przypadkach korzystano z fachowej literatury. Zróżnicowana była wielkość ogródków – w grupie do 500 m² zmieściło się 6 obiektów, w przedziale od 500 do 1000 m² – 12, pozostałe 22 to ogrody duże, w kilku przypadkach ponadhektarowe, obejmujące zagrodę i obszary przyległe, zagospodarowane zazwyczaj na cele rekreacyjne (fot. 1, 2). Zróżnicowana była także aktywność zawodowa gospodarzy. Nieliczni spośród nich to właściciele gospodarstw wielkoobszarowych, towarowych, kilkunastu zadeklarowało wielozawodowość – rolnictwo, handel, usługi. Połowa obiektów to gospodarstwa emeryckie.

Podstawowym tworzywem każdego terenu zieleni jest **roślinność**, w tym drzewa i krzewy. W tabeli 1 uwzględniono liczbę obiektów, gdzie dany gatunek wystąpił, niezależnie od ilości egzemplarzy oraz wieku drzewa.

Fot. 1. Teren rekreacyjny (Gajewo)

Photo 1. Recreational area (Gajewo)

Źródło: Ta i następane fotografie autorstwa E. Marks

Source: This and next photos by E. Marks

Fot 2. Ogród wkomponowany w krajobraz (Grądy Węgorzewskie)
 Photo 2. A garden incorporated into the landscape (Grądy Węgorzewskie)

Tabela 1. Wykaz drzew i krzewów zinwentaryzowanych w badanych obiektach
 Table 1. A list of trees and shrubs included in the inventory in the structures under research

Nazwa polska i łacińska Polish and Latin name	występowania Frequency of occurrence
1	2
Lipa szerokolistna – <i>Tilia platyphyllos</i> SCOP	13
Brzoza brodawkowata – <i>Betula pendula</i> ROTH	11
Kasztanowiec zwyczajny – <i>Aesculus hippocastanum</i> L.	4
Jesion wyniosły – <i>Fraxinus excelsior</i> L.	2
Olsza szara – <i>Alnus incana</i> (L.) MOENCH	2
Orzech włoski – <i>Juglans regia</i> L.	2
Jabłoń domowa – <i>Malus domestica</i> BORKH	38
Grusza pospolita – <i>Pyrus communis</i> L.	12
Wiśnia zwyczajna – <i>Cerasus austera</i> (EHRH.) ROEM	8
Leszczyna pospolita – <i>Corylus avellana</i> L.	3
Porzeczka czerwona – <i>Ribes rubrum</i> L.	6
Porzeczka czarna – <i>Ribes nigrum</i> L.	12
Berberys Thunberga – <i>Berberis thunbergii</i> DC	17
Sumak octowiec – <i>Rhus typhina</i> L.	8
Bukszpan wieczniezielony – <i>Buxus sempervirens</i> L.	8
Lilak pospolity – <i>Syringa vulgaris</i> L.	3
Pięciornik krzewiasty – <i>Potentilla fruticosa</i> L.	6
Ligustr pospolity – <i>Ligustrum vulgare</i> L.	3
Jaśminowiec womny – <i>Philadelphus coronarius</i> L.	3

cd. tabeli 1

1	2
Trzmielina zwyczajna – <i>Euonymus europaeus</i> L.	2
Złotlin japoński – <i>Kerria japonica</i> L.	2
Kalina koralowa – <i>Viburnum opulus</i> L.	2
Irga pozioma – <i>Cotoneaster horizontalis</i> DECNE	3
Winorośl właściwa – <i>Vitis vinifera</i> L.	7
Powojnik – <i>Clematis</i> sp.	15
Winobluszcz pięciolistkowy – <i>Parthenocissus inserata</i> (A. KERN.) FRITSCH	9
Róża – <i>Rosa</i> sp.	17
Jałowiec płozący – <i>Juniperus horizontalis</i> MOENCH	18
Jałowiec sabiński – <i>Juniperus sabina</i> L.	11
Jałowiec pospolity – <i>Juniperus communis</i> L.	6
Jałowiec łuskowaty – <i>Juniperus squamata</i> BUCH.-HAM. IN LAMB.	8
Świerk pospolity – <i>Picea abies</i> (L.) H. KARST	25
Świerk kłujący – <i>Picea pungens</i> ENGELM	22
Świerk biały – <i>Picea glauca</i> VOSS	17
Cyprysyk Lawsona – <i>Chamaecyparis Lawsoniana</i> L.	12
Żywotnik wschodni – <i>Thuja orientalis</i> L.	17
Żywotnik zachodni – <i>Thuja occidentalis</i> L.	22
Sosna zwyczajna – <i>Pinus sylvestris</i> L.	7
Sosna czarna – <i>Pinus nigra</i> J. F. ARNOLD	11
Modrzew japoński – <i>Larix leptolepis</i> (SIEBOLD & ZUCC.) ENDL	11
Jodła koreańska – <i>Abies koreana</i> E. H. WILSON	6
Jodła kalifornijska – <i>Abies concolor</i> L.	3
Cis pospolity – <i>Taxus baccata</i> L.	5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań terenowych. Nazewnictwo roślin przyjęto za Mirkem i in. [2002]

Source: Own work based on field research. The nomenclature of plants adopted from Mirek et. al. [2002]

Jak wynika z danych zaprezentowanych w tabeli 1, z krajobrazu polskich zagród prawie zupełnie zniknęły tradycyjne odmiany drzew owocowych. Jedynie w kilku obiektach zaobserwowano fragmenty starych sadów z pobieloną korą pni, zwykle lokalizowanych w bezpośrednim sąsiedztwie zagrody. Na ogół pojedyncze drzewa owocowe stanowiły element kompozycyjny przestrzeni ogrodowej – prawie we wszystkich badanych ogrodach rosły jabłonie. Jak podają Fenyk i Kuszewska [2010], lipy drobno- i szerokolistna były bardzo rozpowszechnione w północno-wschodniej Polsce okresu międzywojennego, lecz obecnie w gospodarstwach indywidualnych zachowały się nieliczne, zazwyczaj pojedyncze okazy, za wyjątkiem jednego obiektu, gdzie teren urządzano głównie na potrzeby pasieki (fot. 3). Co prawda współcześnie wysokie drzewa liściaste nie muszą już ochraniać

domostwa przed pożarem czy piorunem, jednakże ich obecność gwarantuje cień, ochronę przed wiatrem i świadczy o tradycji siedziby [Chojnacka, Wilkaniec 2004]. Niedośyt budzi także bardzo skromna liczba ozdobnych krzewów liściastych, nawet niezwykle niegdyś popularnych lilaków pospolitych czy jaśminowców wonnych. Ekspansywnie natomiast rozrastają się we współczesnych wiejskich ogrodach drzewa oraz krzewy iglaste. Nie zanotowano przypadku ich całkowitej nieobecności, w szczególności świerków (pospolitego, kłującego, białego) oraz jałowców. Popularne są także żywotniki (fot. 4). To bardzo świeży trend, zważywszy na fakt, iż do końca wieku XIX w wiejskich ogrodach nie sadzono drzew szpilkowych. Uznawano, że ich miejsce jest w lesie [Kruger 1997].

Fot. 3. Rabaty w gospodarstwie z pasieką (Tros)
Photo 3. Flower beds on a small farm with an apiary (Tros)

Fot. 4. Strażnicy domowego ogniska (Kosakowo)
Photo 4. Guards of the hearth and home (Kosakowo)

Zestaw zinwentaryzowanych gatunków bylin nie przedstawia się zbyt imponująco. W badaniach Lipińskiej [2010], dotyczących współczesnej struktury przestrzennej ogrodów przydomowych Lubelszczyzny, **przedogródek** był bardzo częstym składnikiem zagospodarowanej przestrzeni. Tymczasem na terenie powiatów giżyckiego i węgorzewskiego

tradycyjne przedogródki praktycznie znikły z krajobrazu wsi. Być może dlatego, iż dominiuje tu zabudowa rozproszona, w związku z czym przedogródek nie pełni roli swoistego wabika. Względy oszczędnościowe raczej nie stanowiły istotnego czynnika, choć uprawa roślin jednorocznych bywa czasochłonna. Mimo iż teren pomiędzy domem a drogą biegnącą przez wieś często zajmuje znaczącą przestrzeń, w dużej mierze wypełnia go ozdobiony rabatami **trawnik**, na którym niejednokrotnie królują rośliny iglaste (fot. 5). Nadal sporą popularnością cieszą się róże (*Rosa sp.*) (fot. 6). Wśród bylin na rabatach zaobserwowano poza tym: funkie (*Hosta sp.*), kosańce (*Iris sp.*), tawułki (*Astilbe sp.*), krwawniki (*Achillea sp.*), wiesiołki (*Oenothera sp.*), wilczomlecze (*Euphorbia sp.*), goździki (*Dianthus sp.*), stokrotki (*Bellis sp.*) itp. W niektórych ogrodach do łask powróciły malwy (*Alcea sp.*), cynie (*Zinnia sp.*), lawenda (*Lavandula sp.*) (fot. 7, 8). Podobne konkluzje na temat zmiany formy współczesnych przedogródków podają Cała i Orzechowska [2007].

Fot. 5. „Bonzai” w wiejskim ogrodzie (Gawliki Wlk.)
Photo 5. “Bonsai” in a village garden (Gawliki Wlk.)

Fot. 6. Róże w towarzystwie gailardii ościstych (Kuty)
Photo 6. Roses accompanied by common gaillardias (Kuty)

Fot. 7. Ogród w Hermanowej Woli
Photo 7. A garden in Hermanowa Wola

Fot. 8. Nowa „zagroda” (Jeziorowskie)
Photo 8. A new “homestead” (Jeziorowskie)

Bardzo ważną część ogrodu ze względów rekreacyjnych, estetycznych, jak również ekologicznych stanowi **woda**. Szmer strumyka czy fontanny gwarantuje wyciszenie po dniu pełnym stresów, rozpryskujące krople wody kształtują mikroklimat, tafla oczka wodnego czy stawu obsadzonego roślinnością jest układem dynamicznym, potęgującym wrażenie otaczającej zieleni. Wprawdzie w literaturze przedmiotu nie ma zbyt wielu informacji na temat roli wody w wiejskich ogródkach przydomowych, ale jej znaczenie w sztuce ogrodowej czy ogólnie dla funkcjonowania wsi jest powszechnie znane [Konon, Szczęsna 2005]. W grupie badanych ogródków na ogół to uwzględniono. Z pewnością czynnikiem ułatwiającym takie rozwiązania jest lokalizacja na obszarze pojeziernym o dość silnie skonfigurowanej powierzchni, gdzie łatwiej przeprowadzić zabiegi retencyjne. W zależności od wielkości założenia, uwarunkowań naturalnych oraz możliwości finansowych właścicieli były to w kilku przypadkach niewielkie sztuczne oczka wodne o zróżnicowanym stopniu estetyki, pozostałe zbiorniki miały powierzchnię od 200 do 1300 m². Najczęściej występujące gatunki roślin dekoracyjnych to: pałka szerokolistna

(*Typha latifolia* L.), grzybień ogrodowy (*Nymphaea x hybrida* HORT.), grązel żółty (*Nuphar lutea* L. SIBTH. & SM), mozga kanaryjska (*Phalaris canariensis* L.), wierzba (*Salix* sp.) (fot. 9, 10).

Fot. 9 Naturalistyczny staw (Hermanowa Wola)

Photo 9. A naturalistic pond (Hermanowa Wola)

Fot. 10. Sztuczne oczko wodne (Kosakowo)

Photo 10. An artificial pond (Kosakowo)

Uzupełnieniem każdego wnętrza ogrodowego są **elementy małej architektury**. W opisywanych obiektach były to przede wszystkim altany, nierzadko połączone z miejscem do grillowania i biesiadowania na łonie natury, mostki i kładki przerzucone nad wodą, domki i punkty obserwacyjne na drzewie, ławki, huśtawki, hamaki (fot. 1, 2). Ponadto jako przestrzenny element kompozycyjny pojawiały się dawne maszyny i narzędzia, miniatury wiatraków, studni z żurawiem, wozów drabiniastych, karmniki dla ptaków, rzeźby i figury zwierząt domowych oraz leśnych. Zdarzały się także przykłady kuriozalne, m.in. słup energetyczny w roli trejaża, żabki-fontanny z plastiku. Chwilami pomysłowość w recyklingu zużytych narzędzi do „ozdabiania” wnętrza ogrodu wydawała

się nie mieć granic (np. miednica przymocowana do kawałka pnia udająca kapelusz muchomora); na szczęście akcenty te nie przysłaśniały całości wysiłku ogrodników-amatorów, a najczęściej używane surowce to drewno i kamień. Poczynione obserwacje są zgodne z doniesieniami innych autorów na temat różnorodności współczesnej architektury ogrodowej [Olszewska-Kaczyńska, Korwin-Kochanowska 2004; Szymiski, Pawłowski 2004].

Całość kompozycji ogrodu spina **układ komunikacyjny** oraz zastosowane nawierzchnie. W analizowanych obiektach zdecydowanie przeważały trawniki – łącznie ponad 80% wszystkich nawierzchni. Drogi dojazdowe do budynków gospodarczych utwardzano zazwyczaj betonem, natomiast do budynków mieszkalnych zapraszały ścieżki z polbruki (fot. 7, 8, 11). Na podjeździe jednego z domów zaobserwowano nawet rabatę na wzór szlacheckich dworców (fot. 12). Właśnie brak nawierzchni naturalnych (żwir, kostka kamienna) stanowił pewien akcent dysharmonijny zagospodarowanych przestrzeni. Elementem pozytywnym natomiast okazała się dominacja trawników. Prawie zupełny brak ścieżek wewnętrznych daje wrażenie spójności kompozycji i przenikania się granic wewnątrz wypoczynkowych z produkcyjnymi i reprezentacyjnymi. Właściciele ocenianych terenów zieleni przyznawali w wywiadach, że są w tej dziedzinie amatorami, ale jednocześnie otwartymi na wiedzę pasjonatami. W ich opinii nadal istotna jest funkcja produkcyjna gospodarstwa, ale odpowiednia aranżacja wewnątrz pozwala prawie niezauważenie przejść od części reprezentacyjnej pod drzewa owocowe, dotrzeć do warzywnika, który również może być elementem ozdobnym (fot. 13). Dobry przykład stanowi także zastosowanie w pobliżu pasieki roślin miododajnych (fot. 3).

Fot. 11. Ścieżka do domu (Leśny Rów)

Photo 11. Path leading to a home (Leśny Rów)

Fot. 12. Rabata na podjeździe (Leśny Rów)
Photo 12. A flower bed on the driveway (Leśny Rów)

Fot. 13. Ogród warzywny (Kuty)
Photo 13. A vegetable garden (Kuty)

Ogrodnicy-amatorzy nie uniknęły drobnych potknięć w kompozycji i pielęgnacji zieleni. Poza wspomnianymi wyżej architektonicznymi „ozdobnikami”, często nadmiernie hołdowano modzie na rośliny iglaste, a w jednym z ogrodów posadzono formowane jałowce pospolite nad brzegiem naturalnego oczka wodnego (fot. 14). Zaobserwowano także kilka przykładów zbyt silnego cięcia pielęgnacyjnego drzew. Jednakże, jak twierdzą Bach i Wajda [2005], nie zawsze udaje się zachować wielofunkcyjność ogrodu i jednocześnie stworzyć jego nową formę. Trzeba natomiast przyznać, że każdy przejaw aktywności w kierunku dbałości o wiejskie ogrody przydomowe poprawia wizerunek estetyczny wsi.

Fot. 14. Strzyżone jałowce pospolite nad naturalnym zbiornikiem wodnym (Jeziorowskie)
Photo 14. Trimmed juniper trees by a natural water body (Jeziorowskie)

PODSUMOWANIE

Analizowane ogrody przydomowe w pewnym zakresie zachowały swój wielofunkcyjny charakter, natomiast zmianie uległa ich forma. Grządki warzywne i zielarskie ustąpiły miejsca terenom rekreacyjnym. W krajobrazie wsi rzadkością stały się tradycyjne drzewa owocowe o rozłożystych koronach, z pobieloną korą pni, a nowe karłowate odmiany wtopiono w kompozycje wewnątrz ogrodowych. Znane z przeszłości kwiatowe przedogródki zastąpiono rabatami z krzewów iglastych ze skromnym zestawem kwitnących bylin. W miejsce wielobarwnych parterów ogrodowych pojawiły się strzyżone trawniki, które nierzadko stanowią tło dla kolekcji dawnych maszyn i narzędzi oraz makiet elementów dawnej architektury wiejskiej. Powierzchnia przyzagrodowej zieleni zazwyczaj powiększa się kosztem ograniczania funkcji rolniczej.

Przekształcenia funkcji i formy wiejskich ogrodów przydomowych wydają się w pewnym stopniu nieuniknioną konsekwencją obserwowanych współcześnie zmian charakteru obszarów wiejskich. W regionach o dominującej funkcji rolniczej i rozproszonej zabudowie gospodarstw w ogrodzie przeważają rośliny użytkowe i tradycyjne gatunki, harmonijnie wpisujące się w wiejski krajobraz. Natomiast tereny zlokalizowane wokół większych miast zmieniają się w strefy mieszkalne i usługowe o zunifikowanym charakterze przydomowej zieleni wzbogaconej o gatunki obcego pochodzenia.

PIŚMIENNICTWO

- Adamczyk J., 2004. Ogrody przydomowe jak element kształtowania krajobrazu współczesnej polskiej wsi. [W:] *Krajobraz i ogród wiejski*. T. 3. Przyrodniczy i kulturowy krajobraz wiejski. Red. J. Janecki, Z. Borkowski. Wyd. KUL, Lublin, 77–81.
- Bach A., Wajda A., 2005. Przeobrażenia ogrodów wiejskich ziemi przemyskiej jako wyraz zmian w tradycji ludowej. *Architektura Krajobrazu. Studia i Prezentacje* 3–4, 85–90.

- Cała A., Orzechowska I., 2007. Rola ogrodu przydomowego w kształtowaniu wizerunku wsi. [W:] Ogród za oknem – współczesny ogród przydomowy w teorii architektury krajobrazu. Red. B. Gawryszewska, K. Herman. Wyd. SGGW, Warszawa.
- Chojnacka M., Wilkaniec A., 2004. Przemiany ogrodów wiejskich w Wielkopolsce od form tradycyjnych do współczesnych na przykładzie Lednickiego Parku Krajobrazowego. [W:] Krajobraz i ogród wiejski. T. 2. Tradycje a współczesny krajobraz wsi polskiej. Red. J. Janecki, Z. Borkowski. Wyd. KUL, Lublin, 47–54.
- Chojnacka M., Wilkaniec A., 2011. Tradycyjny ogród wiejski – historia i współczesne interpretacje. [W:] Zieleń miast i wsi współczesna i zabytkowa. Rośliny do zadań specjalnych. Red. E.M. Drozdek, Wyd. Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Sulechowie, 207–220.
- Czechowicz M., Kozłowska E., 2004. Zmiany w zagospodarowaniu przestrzeni przydomowych na terenach wiejskich na przykładzie wsi dolnośląskich. [W:] Krajobraz i ogród wiejski. T. 2. Tradycje a współczesny krajobraz wsi polskiej. Red. J. Janecki, Z. Borkowski. Wyd. KUL, Lublin, 63–72.
- Fenyk M.A., Kuszewska K., 2010. Flora opuszczonych sadyb gospodarskich Warmii. Acta Sci. Pol., Administratio Locorum 9(2), 59–70.
- Lipińska H., 2010. Struktura przestrzenna współczesnego ogrodu przydomowego na obszarach wiejskich Lubelszczyzny. [W:] Horyzonty architektury krajobrazu. Przedmiot architektury krajobrazu. Red. B. Szulczewska, M. Szumański. Wyd. „Wieś jutra”, Warszawa, 106–111.
- Konon A., Szczęsna M., 2005. Zieleń i woda w krajobrazie otwartym Wielkopolski. Architektura Krajobrazu. Studia i Prezentacje 3–4, 96–101.
- Kruger U., 1997. Ogrody rustykalne. Wyd. AWM.
- Mirek Z., Piękoś-Mirek H., Zając A., Zając M., 2002. Flowering plants and pteridophytes of Poland. A checklist. Biodiversity of Poland. Vol. 1. W. Szafer Institute of Botany, Polish Academy of Sciences. Kraków.
- Olszewska-Kaczyńska I., Korwin-Kochanowska D., 2004. Współczesne charakter ogrodu przydomowych w wybranych rejonach województwa łódzkiego. [W:] Przyroda i miasto. T. VI. Red. J. Rylke. Wyd. SGGW, Warszawa, 206–217.
- Szymski A.M., Pawłowski W., 2004. Ogrody wiejskie – tradycja i współczesność wsi pomorskiej. [W:] Krajobraz i ogród wiejski. T. 1. Nowe idee i metody w architekturze krajobrazu. Red. J. Janecki, Z. Borkowski. Wyd. KUL. Lublin, 129–138.
- Zątek W., 2003. Przydomowy ogród wiejski – dawniej i dziś. Zeszyty Naukowe AR w Krakowie. Sesja Naukowa 90, 271–276.

SELECTED EXAMPLES OF CURRENT TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE IMMEDIATE HOUSE SURROUNDINGS IN RURAL AREAS

Abstract. The origins of rural gardens date back to the 13th century when landless peasants were given patches of land for their own cultivation; crops harvested from those fields constituted a significant source of food for families and were paid as tithes. For centuries, gardens primarily served practical purposes. At first, ornamental gardens were established next to manor houses, noblemen's residences and the estates of the Church. Flowering plants appeared in the so-called „front” gardens adjacent to peasants' households, following the completion of the process of granting freehold to peasants. Rural homestead gardens changed their forms, sizes and functions over the years, depending on the region.

This paper presents the results of research conducted in selected rural gardens in Giżycko and Węgorzewo Districts. The subject of analysis was the manner of arranging the immediate house surroundings, including: species diversity; manner of vegetation maintenance; the choice of landscaping elements; layout and functional arrangement; aesthetic and environmental aspects and the local traditions. Another issue was the assessment of the impact of the development of a structure on both the neighbouring land and the image of the village. The study considered the following aspects: multiplicity of function; diversity of species and colours; mixture of styles; and standardisation of rural and urban gardens.

Key words: rural homestead gardens; functional and compositional solutions; transformation of rural gardens.

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 10.09.2012